

MARIAN MACIEJEWSKI

PROFESOR CZESŁAW ZGORZELSKI*

Profesor Czesław Zgorzelski urodził się 17 marca 1908 r. w Boryczewie koło Klecka w powiecie nowogródzkim jako syn dzierżawcy ziemskiego, Henryka Zgorzelskiego i Marii z Borowskich. Naukę rozpoczął w r. 1918 w gimnazjum w Nieświeżu, następnie przeniósł się do Wilna, gdzie w 1926 r. otrzymał maturę w Państwowym Gimnazjum Króla Zygmunta Augusta. W latach 1927-1932 studiował filologię polską na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego, pisząc pracę magisterską pod kierunkiem prof. S. Pigonia. Jeszcze podczas studiów rozpoczął pracę w Seminarium Polonistycznym Uniwersytetu, prowadząc równoległe z asystenturą (1932-1934) nauczanie języka polskiego w Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Wilnie. Na rok przed wybuchem wojny został starszym asystentem. W czasie działań wojennych przebywał w Wilnie pracując jako stróż nocny, potem opuścił miasto, by pracować na terenie Nowogródzczyzny w gminie jaszynskiej, a później rzeszańskiej jako robotnik rolny. Jako członek AK brał czynny udział w pracach BIP-u. Trzykrotnie pozbawiony wolności jako więzień polityczny został odznaczony przez władze AK Krzyżem Walecznych.

Od grudnia 1945 r. był starszym asystentem przy katedrze historii literatury polskiej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie w lipcu 1947 r. uzyskał tytuł doktora filozofii na podstawie pracy *Pojęcie dumy w polskiej poezji przedromantycznej*. Uzyskany stopień obejmował zakres historii literatury polskiej i rosyjskiej. W lutym 1948 r. został powołany na członka Komisji Historii Literatury Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. W r. 1949 zwolniony z asystentury przez ministerstwo był zmuszony przenieść się do Wrocławia, gdzie do września roku następnego pełnił obowiązki redaktora literackiego w Wydawnictwie Zakładu Narodowe-

---

* Jest to tekst laudacji wygłoszonej 17 III 1983 r. w salonach rektorskich KUL-u podczas uroczystości wręczenia Medalu za Zasługi dla KUL prof. drowi Czesławowi Zgorzelskiemu (por. J. C i e s z k o w s k i. *Medal za Zasługi dla KUL dla prof. dra Czesława Zgorzelskiego*. "Biuletyn Informacyjny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego" 1983 nr 1/2 (23-24) s. 133-135).

go im. Ossolińskich. We wrześniu 1950 r. rozpoczął pracę na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, najpierw jako adiunkt, a następnie jako zastępca profesora historii literatury polskiej. W marcu 1950 r. zostaje członkiem korespondentem, a później – od r. 1952 – czynnym Towarzystwa Naukowego KUL. W r. 1956 otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a w dwanaście lat później – zwyczajnego. W r. 1967 został Członkiem Rady Naukowej Instytutu Badań Literackich PAN, wkrótce zaś członkiem Komitetu Nauk o Literaturze PAN (od r. 1969 do dnia dzisiejszego). Od r. 1973 zostaje również członkiem czynnym Lubelskiego Towarzystwa Naukowego.

Podczas swojej pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim dwukrotnie pełnił obowiązki dziekana (1960, 1966) i przez wiele lat był kierownikiem sekcji filologii polskiej. W 1973 r. uchwałą Rady Państwa odznaczony został za dwudziestoletnią nienaganną pracę pedagogiczną Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Do ważniejszych wyróżnień profesora Zgorzelskiego w dziedzinie naukowej należą: nagroda Rektora KUL-u (1978), nagroda edytorska PEN Clubu (Warszawa 1979) oraz nagroda Fundacji Alfreda Jurzykowskiego (USA 1982).

Profesor Czesław Zgorzelski jest badaczem literatury o wyraźnie sprecyzowanym profilu metodologicznym, realizowanym konsekwentnie od najwcześniejszych prac. Jest przede wszystkim historykiem literatury okresu oświecenia i romantyzmu oraz jednym z najwybitniejszych współczesnych edytorów. Historię literatury pojmuje jako ewolucję sztuki literackiej i bada ją w kategoriach morfologicznych poetyki historycznej lub poprzez opis struktur genologicznych i ciągów gatunkowych. Czerpiąc inspiracje z tzw. formalizmu rosyjskiego, z przemyśleń M. Kridla (którego był współpracownikiem) i ze współczesnego strukturalizmu, preferuje w opisie dzieła literackiego warstwę języka poetyckiego (struktury semantyczne, składnia, stosunki składniowo-metryczne, wersyfikacja). Na użytek opisu historycznoliterackiego stał się twórcą genologii historycznej, której najpełniejszą realizacją są książki poświęcone monografiom gatunków preromantycznych i romantycznych: *Duma poprzedniczka ballady* (Toruń 1949), antologia *Ballada polska* (Wrocław 1962) i *Ballada* (Wrocław 1970). Te dwie ostatnie opracowane wspólnie z I. Opackim. Klucz genologiczny stosuje także profesor Zgorzelski w określaniu w rozwoju poezji polskiej roli Mickiewicza i Słowackiego, których twórczość – zwłaszcza liryczną – najczęściej brał na warsztat (książki: *O lirykach Mickiewicza i Słowackiego*. Lublin 1961, *O sztuce poetyckiej Mickiewicza*. Warszawa 1976 i *Liryka w pełni romantyczna. Studia i szkice literackie o wierszach Słowackiego*. Warszawa 1981). Badania nad liryką największych polskich romantyków są nie tylko wypełnieniem luki w tym zakresie, ale stanowią ponadto nowatorską, niewątpliwie inspirującą, propozycję w dziedzinie teorii liryki. Refleksja teoretyczna w badaniach Zgorzelskiego czyniona jest zazwyczaj z myślą o potrzebach hi-

storka literatury (także w zakresie badań wersologicznych). Chodzi przede wszystkim o wyprecyzowanie kategorii opisu, które znaczące są również w analizach pojedynczego utworu. Liczne prace tego typu każą widzieć w profesorze Zgorzelskim współtwórcę polskiej "sztuki interpretacyjnej". Najbardziej znaną propozycją teoretyczną Profesora są *Historycznoliterackie perspektywy genologii* w badaniach nad liryką zamieszczone w ostatniej książce: *Od oświecenia ku romantyzmowi i współczesności* (Warszawa 1978). Książka ta stanowi jakby podsumowanie głównych wątków badawczych, uwzględniając wyczerpanie na tzw. wartości rozwojowe, które są uchwytne na przestrzeni dłuższej diachronii. Obecne także w tej publikacji studia o poezji współczesnej kontynuują młodzieńczą twórczość uczonego, który w licznych recenzjach zamieszczanych w czasopismach przedwojennych ujawniał ciągłą wrażliwość na problemy literackiej współczesności.

Z prac edytorskich wartość pomnikową mają dwutomowe wydanie *Poezji* K. Brodzińskiego (Wrocław 1959), liczące z komentarzem i indeksami ponad 1000 stron druku, oraz wydanie w trzech potężnych woluminach *Wierszy* Adama Mickiewicza (Wrocław 1971, 1972, 1981) w ramach *Dzieł wszystkich* poety, pierwszego w pełni wydania krytycznego¹. Recenzje naukowe tych dokonań zgodnie podkreślają skrupulatność i solidność połączoną z inteligentną ascezą komentarza. Oto przykładowa ocena wydania Brodzińskiego sformułowana przez K. Wykę w opinii służącej za podstawę do nadania tytułu profesora zwyczajnego prof. Zgorzelskiemu: "Precyzja opracowania, wrażliwość na język, sumienność w dotarciu do źródeł, w tym licznych rękopiśmiennych, powściągliwość w szafowaniu aparatem edytorskim, oto główne zalety, które przypisując omawianej edycji, przypisać tym samym należy osobie, która je wykonała".

Dzieło Czesława Zgorzelskiego nie wyczerpuje się na jego samodzielnych pracach naukowych, gdyż obejmuje ponadto udział w organizowaniu uniwersyteckiego i ogólnopolskiego życia naukowego i kulturalnego oraz - częśćkę bodaj najdroższą uczonemu - dydaktykę uniwersytecką. W latach 1930-1932 był redaktorem "Alma Mater Vilnensis", w r. 1935 zastępcą redaktora naczelnego "Paxu" wileńskiego, od r. 1956 członkiem zespołu redakcyjnego "Tygodnika Powszechnego", w latach 1957-1968 członkiem rady redakcyjnej "Pamiętnika Literackiego", od r. 1958 do 1964 członkiem komitetu redakcyjnego "Zeszytów Naukowych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego". Był członkiem komitetu redakcyjnego *Księgi tysiąclecia katolicyzmu w Polsce* (Lublin 1969), jest współredaktorem i redaktorem "Roczników Humanistycznych", członkiem komitetu redakcyjnego *Dzieł* J. I. Kraszewskiego (powieści obyczajowe), *Słownika języka Adama Mickiewicza*, *Obrazu lite-*

¹ Ostatnio ukazała się 4. część 1. tomu: A. M i c k i e w i c z. *Dzieła wszystkie*. T. 1. Cz. 4: *Wiersze, uzupełnienia i materiały*. Oprac. Cz. Zgorzelski. *Poezje Mickiewicza w kompozycjach muzycznych*. Oprac. K. Michałowski. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1986.

ratury polskiej XIX i XX wieku, *Encyklopedii Katolickiej*, "Archiwum Literackiego" (od r. 1962 przewodniczący komitetu) i członkiem komitetu redakcyjnego "Rocznika Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza".

Przez wiele lat pełnił obowiązki prezesa Lubelskiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza². Walne zebranie Towarzystwa ofiarowało mu tytuł Członka Honorowego. Wygłaszał odczyty w ramach posiedzeń Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Naukowego KUL, którego był sekretarzem generalnym i wiceprezesem. Profesor Zgorzelski, wrażliwy na zobowiązania społeczne humanisty, czynnie uczestniczył w ogólnopolskich sympozjach naukowych, pieczołowicie troszcząc się o zachowanie ciągłości w rozwijaniu najcenniejszego dorobku kultury narodowej, bądź współuczestniczył w otwieraniu nowych perspektyw metodologicznych nauki o literaturze. Z tych zobowiązań wyrosły m.in. cenne referaty na organizowanych przez IBL PAN konferencjach naukowych w rocznicę urodzin Słowackiego (1959), na Międzynarodowej Konferencji Poetyki (1960), na Sesji Naukowej ku czci Kraszewskiego (Komitet Nauk o Literaturze PAN, 1962) czy na iblowskiej Sesji poświęconej Słowackiemu mistycznemu (1979).

Najwięcej jednak czasu poświęcił Profesor dydaktyce uniwersyteckiej jako kierownik ćwiczeń, proseminariów i seminariów magisterskich oraz recenzent i promotor prac doktorskich i habilitacyjnych nie tylko naszych wychowanków, ale i młodych uczonych spoza KUL-u, którzy chętnie przyznają się do jego patronatu naukowego (M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, S. Pietraszko i in.). Profesor nigdy nie skąpi rad naukowych, zawsze ma czas na wnikliwą ocenę przedkładanych mu prac. Uczniom zdolniejszym pozostawia dużą swobodę poszukiwań, słabszych prowadzi z taktem, zawsze wrażliwy i tolerancyjny, wyczulony na problemy osobiste. Cierpliwie, bez zniechęcania się, czeka, rozumiejąc kryzysy i trudności podopiecznych. Wychował wcale liczne grono historyków literatury i krytyków, pracujących nie tylko na KUL, ale i na innych uniwersytetach, w redakcjach, bibliotekach i szkolnictwie średnim.

Indywidualność naukowa Profesora, jego wyraziście sprecyzowane zainteresowania – zwłaszcza w zakresie badań nad rodzajami i gatunkami literackimi – doprowadzały do podejmowania przez uczniów analogicznej problematyki badawczej, tak że mówi się o "lubelskiej szkole genologicznej" wyraźnie zorientowanej historycznie w opozycji do bardziej teoretycznie nastawionej łódzkiej szkoły genologicznej prof. S. Skwarczyńskiej.

Dzieło Profesora Czesława Zgorzelskiego stanowi nie tylko niewątpliwy wkład w ukształtowanie się nowoczesnego oblicza metodologicznego polonistyki kulowskiej – także jej kształtu dydaktycznego – lecz jest bezdysku-

---

² W r. 1985 prezesem Lubelskiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza został doc. dr hab. S. Fita.

syjnym osiągnięciem w skali ogólnopolskiej (również w dziedzinie inspiracji) w zakresie genologii, edytorstwa, mickiewiczologii i badań nad poezją J. Słowackiego.

"Profesor Zgorzelski - w przekonaniu J. Krzyżanowskiego opiniującego wniosek o uzwyczajnienie - już w 1963 r. należał do najpracowitszych i najsolidniejszych historyków literatury w pokoleniu, które dzisiaj reprezentuje tę naukę".

O ileż adekwatniejsza staje się ta opinia dzisiaj, po 20 latach, w r. 1983, gdy szeregi tego pokolenia się przerzedziły, a Profesor Czesław Zgorzelski wydał 10 nowych książek zmieniających w sposób zasadniczy w sensie edytorskim bądź interpretacyjnym oblicze historii literatury polskiej.

Niech tę "laudatio" zakończą drogie Laureatowi słowa Mickiewicza z pochwały skierowanej pod adresem J. Lelewela. Cytat swoimi mądrymi konotacjami o roli tradycji ogarnie zarówno Profesora, jak i nas zebranych dziś po to, by mu oddać należną cześć w 75-lecie urodzin:

Nieraz myślisz, że zdanie urodziłeś z siebie,
A ono jest wysrane w macierzystym chlebie;
Albo nim nauczyciel połi ucho twoje,
Zawždy część własnej duszy mieszając w napoje;
A tak gdzie się obrócisz, z każdej wydasz stopy,
Ześ znad Niemna, ześ Polak, mieszkaniec Europy.
w. 73-78³

---

³ A. Mickiewicz, *Dzieła wszystkie*. Pod red. K. Górskiego. T. 1. Cz. 1: *Wiersze 1817-1824*. Oprac. Cz. Zgorzelski. Wrocław 1971 s. 7.